

Юрій Мицик, Ольга Циганок

НЕЗНАНИЙ ЛИСТ ІВАНА МАЗЕПИ

Вперше публікується оригінальний текст та український переклад листа гетьмана І. Мазепи, в якому він характеризує постать ватажка антипольського повстання 1703 р. фастівського полковника С. Палія.

Ключові слова: І. Мазепа, С. Палій, Військо Запорізьке, Річ Посполита, Біла Церква, Фастів.

Впервые публикуется оригинальный текст и украинский перевод письма гетмана И. Мазепы, в котором он характеризует личность предводителя антипольского восстания 1703 г. фастовского полковника С. Палия.

Ключевые слова: И. Мазепа, С. Палий, Войско Запорожское, Речь Посполитая, Белая Церковь, Фастов.

For the first time is published the original text and Ukrainian translation of the letter of Hetman I. Mazepa, in which he characterized the fugleman of the antipolish rebellion in 1703, Fastiv colonel S. Paliy.

Key words: I. Mazepa, S. Paliy, the Army of Zaporiz'ka Sich, Polish–Lithuanian Commonwealth, Bila Tserkva, Fastiv.

В останні роки закономірно посилилася увага наукової (і не тільки наукової) громадськості до постаті гетьмана України Івана Мазепи. Вишло чимало книг і розвідок, котрі підняли на новий науковий рівень «мазепіану». Водночас, джерельна база поповнюється надто повільно, хоча й тут можна відзначити публікацію універсалів (І. Бутич) та листів (В. Станіславський) гетьмана, комплексу документів його епохи (С. Павленко)¹. Значною мірою це пояснюється тим, що документи, особливо листи І. Мазепи, зберігаються за межами України (насамперед, у Росії та Польщі) і написані вони латиною або із значними латиномовними вставками. Досліджуючи польські архіви, ми виявили низку документів І. Мазепи, більшу частину яких вже залучено до наукового обігу. Однак ті, котрі написані із значними латинським вкрапленням, ще чекають свого перекладу та дослідження.

Один із таких листів публікується нижче. Він був написаний у розпал Північної війни і стосується маловідомого аспекту повстання на Правобережній Україні під проводом фастівського полковника Семена Палія – фактичного союзника Карла XII, який боровся з польськими військами короля Августа II – союзника Петра I. Виконуючи наказ останнього про придушення повстання і арешт С. Палія, І. Мазепа вступив із ним у безрезультатні перемовини, у яких, зокрема, брав участь ніжинський полковий писар, очевидно Дмитро Максимович. Зазначений епістолярій якраз і проливає світло на сприйняття гетьманом постаті керівника повстання

С. Палія. Цей лист поповнить кореспонденцію І. Мазепи, яка виявлена, але ще не опублікована повною мірою.

Лист написаний польською мовою, зі значними вкрапленнями латини. Поданий у публікації переклад здійснений Юрієм Мициком (з польської), та Ольгою Циганок (з латинської). Тогочасна копія документа зберігається у фонді Радзівілів у Головному архіві давніх актів у Варшаві (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie)² і має заголовок: «Copia listu od p. Mazeppy, hetmana Wojsk Zaporoskich, pisanego do j. m. pana kasztellana krakowskiego z Baturyna d. aprilis 1703». (Копія листа від п[ана] Мазепи, гетьмана Військ Запорізьких, написаного до й[ого] м[илості] пана краківського каштеляна з Батурина дня [6] квітня 1703).

ЛИСТ ІВАНА МАЗЕПИ
ДО ІСРОНІМА АВГУСТИНА ЛЮБОМИРСЬКОГО,
ГЕТЬМАНА ВЕЛИКОГО КОРОННОГО

6 квітня 1703 р., м. Батурин

Jakom przez j. m. pana skarbnika wiluńskiego, posła w. m., m. m. p., na wszystkie desideria sufficientissimus uczynił responsum, tak i teraz informując się w. m., m. m. pana, referuje się we wszystkim na ten mój respons i to po sobie appromitto, że na usługę króla jeo mści i Rzptej gotow będę in succursum czy to sam z sobą, czy z małym Wojskiem Zaporoskim, czyli z pewną partyą regimentu mego przeciwko spólnemu nieprzyjacielowi szwedowi atissimonawać cursu, jeżeli mie w. m., m. m. pan, ab altriori potestate jeo carskiego prześwitnego wielyczenstwa praevenietet i obligabit rozkaz, a że Pałej dotąd uporem swoim Rzptej illudit, nie chcąc rebellem cervicem i fortocy Białocerkiewskiej sub obedientiam onej skłonić, pro fundamento immansio sceleri stanowiać, iż bez wyraznej woli jeo carskiego przeswietleo wielyczenstwa i mego ordynansu nie może tego uczynić, jako jestem w tym od w. m. m. pana i p. Patkola za powrotem j. mści z Białej Cerkwi informowany. Przeto jako przed tym do tego Samusia i Iskry pisałem nym mandatem jo carskiego wielyczenstwa w osobnych hramotach wyrażonym, aby całe fortocy Białocerkiewskiej ustąpili i rebelliej tej zaniechali, ale i teraz recentissime za powrotem j. m. p. Patkola posyłam consulto do pomienionego Pałęja znaczną osobę pisarza pułkowego niżyńskiego mulceando onemu, iż na tym jest woila najmiłościwszego mego osudara, że bono publico na Ukrainie providendo et praesidendo sobie z tych sedycyi imminetia pericula pomienionej fortocy Białocerkiewskiej Rzptej ustąpił, lecz daremno fabula narrabq surdo, którego nec prece, nec precio, nec suavibus, nec acrioribus remediis trudno było zmiększyć i ad effectum tej mojej persuazyey przyprowadzić, ponieważ stultus mutatur ut luna będąc chorobą na ciele insania na rozumie codziennym piałństwem zarażony, u którego co moment, to insza fantazyja ratio zaś et consilium poronywane żadnej niema resolutiej i rekollekcyey chybyby alio strategemate takowego hultaja postraszyć i uskromić, co pewnie nie uicze, jeśli będę miał supremi armi mandat sobie immotum, który z tym tylko responsem mego delegata do siebie ekspedyował, że ja prawi dokąd się obróce, jeśli z Białej Cerkwi ustąpie, ponieważ Chwastów inkursyami polskimi przestraszony, w ruinę się obrócił i lubo to wiem dobrze, że ten rebellizant mało przy sobie ma takowych ludzi, któryby onego nutibus obedirent i choć ma to

barzo mało desperackiego hultajstwa, a tych zgoła nie ma czym kontentować, którzy tylko po et rapinis życzą. Jednak chcąc widzieć na Ukrainie publicam tranquillitatem, pisałem do onego i prosiłem, żeby przynamniej (jeżeli bez assecuratiej z Białej Cerkwi ustąpić) tym swoim hultajstwem per incursis et immanes insultus na tamtej stronie pogranicznych panów j k. mści i Rzptej nie infestował insectus postraszyłem go, że mam posłać pewną partyą kompaniej i tych rebelyzantów jako z seditosus hostes crudeli terro znosić, w czym mi swoje deklarowało facilitatem

Co wszystko amico calamo w. m., m. m. panu, doniozszy, sam in omni sltedeomimq genere znam się być.

Як через й[ого] м[илість] пана вілюньського скарбника, посла в[ашої] м[илості], м[ого] м[илостивого] п[ана], на всі клопотання вчинив вичерпну відповідь, так і тепер, інформуючи в[ашу] м[илість], м[ого] м[илостивого] пана, реферую в усьому на цю мою відповідь і то по собі також обіцяю, що на послугу короля його мості і Речі Посполитій буду готовий швидко прийти на допомогу чи то сам особисто, чи з малим Військом Запорізьким, чи з певною частиною моїх військ проти спільного неприятеля шведа, якщо мене, в[аша] м[илість], м[ій] м[илостивий] пан, від вищої влади його царської пресвітлої величності попередить і зобов'яже наказом, а що Палій досі своїм спротивом знущається над Річчю Посполитою, не бажаючи непокірну шию схилити і Білоцерківську фортецю у покору їй піддати, будучи тим самим не опорою, а дуже великою бідою. Це створює постійну загрозу, бо без виразної волі його царської пресвітлої величності і мого наказу він не може цього чинити, наскільки я є поінформований щодо цього від в[ашої] м[илості] м[ого] пана і й[ого] милості п[ана] Паткуля після повернення й[ого] милості з Білої Церкви. Однак як перед цим я писав до цього Самуся й Іскри, цим мандатом його царської величності в спеціальних грамотах висловлених, щоб вони цілком поступилися Білоцерківською фортецею і цей бунт облишили, але і тепер через зовсім короткий час після повернення й[ого] м[илості] п[ана] Паткуля я навмисне посилав до згаданого Палія значну особу, ніжинського полкового писаря, вгамовуючи його [тим], що на це є воля мого наймилостивішого государя, щоб для забезпечення і захисту суспільного блага на Україні від цих бунтів, забезпечувати і захищати суспільне благо на Україні від цих бунтів, що загрожують згаданій Білоцерківській фортеці, треба її відступити Речі Посполитій, але даремно розповідати байку глухому, котрого ні благанням, ні грошима, ні солодкими, ні суворими засобами важко було пом'якшити і привести до бажаного результату цими моїми порадами, бо нерозумний змінюється, як місяць, будучи хворобою на тілі, божевіллям в розумі, заражений щоденним пияцтвом; у котрого що момент, то інша фантазія, розум же (не сприймає) порад, немає жодної готовності до дії і внутрішньої зосередженості, хіба що іншою військовою хитрістю такого гультя налякати і приборкати, що певно не втече, якщо буду мати розпорядження найвищої влади; він непохитний, і з цією тільки відповіддю мого делегата відправив, говорить, «куди ж піду, якщо поступлюсь Білою Церквою, оскільки Фастів перестрашений польськими нападами, обернувся в руїну»; і хоча це добре знаю, що цей ребелізант має мало при собі таких людей, котрі його знакам би підкорилися і хоча дуже мало має відчайдушного гультяйства, а цих взагалі нема чим задовольнити, котрі тільки грабежів зичать. Однак бажаючи бачити на Україні суспільний спокій, я писав до нього і просив, щоб принаймні [без охорони вийшов з Білої Церкви] з цим

своїм гультайством, набігами і страшними образами на тому боці на прикордонних панів й[ого] к[оролівської] милості і Речі Посполитої не нападав, налякав його, що маю послати певну частину війська і цих ребелізантів як бунтівливих ворогів громити безжалним мечем, у чому декларовано мені свою готовність.

Що все дружнім пером в[ашій] м[илості], м[оєму] м[илостивому] пану, доповівши, сам у всякому роді прихильності залишаюся.

Головний архів давніх актів у Варшаві, ф. «Архів Радзівілів», відділ VI, № II-51 а. – Тогочасна копія.

¹ Універсали Івана Мазепи, 1687–1709. – К. ; Львів, 2002. – Ч. 1; К.; Львів, 2006. – Ч. 2; Листи Івана Мазепи – К., 2002 – Т. 1 : 1687–1691; К., 2002. – Т. 2 : 1691–1700; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах. – К., 2007. – Т. 1; К., 2009. – Т. 2.

² Головний архів давніх актів у Варшаві, ф. «Архів Радзівілів», відділ VI, № II-51 а.

УДК 061.2-055.2:930.253(438+477)“18/19”

Ольга Ніколаєнко

ПОЛЬСЬКИЙ ЖІНОЧИЙ РУХ У НАДДНІПРЯНЦІНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст. ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІТЧИЗНЯНИХ АРХІВІВ

Охарактеризовано документи українських архівів, що свідчать про зародження і поширення польського жіночого руху в українських губерніях Російської імперії наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Встановлено, що в місцевих та центральних архівах зберігається значна кількість документів, на підставі яких можна виявити мету створення й головні напрямки діяльності польських жіночих товариств, проаналізувати громадську роботу польського жіноцтва у національних організаціях.

Ключові слова: жіночий рух, польські жінки, архівні джерела, Наддніпрянщина.

Охарактеризованы документы украинских архивов, которые свидетельствуют о зарождении и распространении польского женского движения в украинских губерниях Российской империи в конце ХІХ – начале ХХ вв. Установлено, что в местных и центральных архивах хранится значительное количество документов, на основании которых можно изучить цели создания и основные направления деятельности польских женских обществ, проанализировать общественную работу польских женщин в национальных организациях.

Ключевые слова: женское движение, польские женщины, архивные источники, Приднепровье.

The article characterizes the documents of the Ukrainian archives that reveal the origin and distribution of the Polish women's movement in the Ukrainian provinces of the Russian Empire in the late ХІХ–early ХХ centuries. It has been determined that

© *Ольга Ніколаєнко, 2013*